

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2252>**І. Завидняк,**

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Боротьба зі злочинністю належить до внутрішньої компетенції держави, а ґрунтується передусім на нормах та принципах національного законодавства. Але злочини транснаціонального характеру, становлять загрозу не лише безпеці окремої держави, але й усьому міжнародному співтовариству. Відповідно до прийнятої в науці міжнародного права дефініції, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю – це співпраця різних держав у боротьбі зі злочинними діяннями, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль декількох держав [1, с. 198].

Зміст міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинами транснаціонального характеру, постійно розширюється, що зумовлюється тенденціями сучасної злочинності.

Така сама динаміка характерна й для міжнародного співробітництва, пов'язаного з наданням правової допомоги у розслідуванні кримінальних проваджень та здійсненні кримінального переслідування. Ця ситуація пояснюється тим, що захист прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу, власності, громадського порядку та громадської безпеки від злочинних посягань здійснюється у рамках законної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду щодо розслідування, розгляду й вирішення кримінальних справ. Так само активний розвиток транснаціональної злочинності зумов-

лює необхідність розслідування, розгляду й вирішення все більшої кількості кримінальних справ щодо злочинів транснаціонального характеру, які зазіхають на внутрішньодержавний правопорядок, а відповідальність за них встановлюється національним законодавством.

У зв'язку з цим зміна масштабів міжнародного співробітництва визначається потребами реалізації основних завдань кримінального провадження. Відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), без такої співпраці у провадженнях щодо злочинів транснаціонального характеру неможливо забезпечити:

а) збирання доказів, які перебувають за кордоном;

б) здійснення кримінального переслідування;

в) охорону прав і свобод людини та громадянина у кримінальному провадженні;

г) відшкодування завданих збитків, а також можливої конфіскації майна.

Перераховані кримінальні процесуальні функції реалізуються тією чи іншою мірою органами досудового розслідування, прокуратури й суду під час досудового провадження та судового розгляду, тобто у кримінальному процесі.

Основи правового регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

ґрунтуються на зобов'язаннях, прийнятих Україною з підписанням міжнародних договорів. Ряд договорів містить, з одного боку, норми кримінального процесуального характеру, а з іншого – норми, які зобов'язують держави-учасниці до включення у національне законодавство процесуальних правил для максимально широкого та ефективного міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Відповідно до вимог ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, у міжнародному праві діє принцип «*parata sunt servanda*», який означає, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись [2]. До того ж у ч. 2 ст. 1 КПК України зазначено, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною кримінального процесуального законодавства України [3].

Особливо слід відзначити, що надання правової допомоги здійснюється на добровільній основі, з дотриманням суверенітету, обопільною повагою та взаємністю. Проте в разі надання правової допомоги виконуюча сторона займає визначальні позиції, оскільки їй належить право ухвалення остаточного рішення щодо виконання або невиконання запитів про проведення процесуальних дій. Саме запитувана держава, ґрунтуючись на нормах національного законодавства, визначає обсяг правової допомоги та відповідність прохання запитуючої держави до свого законодавства; розв'язує питання про можливість застосування іноземного кримінального процесуального законодавства у сфері своєї юрисдикції, про можливість кримінального переслідування вказаних суб'єктів злочинів та про можливість їх видачі; надає правову оцінку злочинних дій та вираховує терміни давнини. Запитувана сторона може відмовити у виконанні

запиту. Рішення для відмови значною мірою залежать від суб'єктивної оцінки запитуваної держави, обов'язок якої надати допомогу в кримінальному провадженні за запитом іншої держави не є безумовним, що і є відображенням принципу суверенітету, пріоритетності національної юрисдикції та державних інтересів [4, с. 110].

Договори про взаємну правову допомогу в кримінальних справах не допускають переваги іноземного кримінального процесуального права над внутрішньодержавним. Загальним правилом у виконанні запитів є застосування законодавства запитуваної держави, що й визначає обсяг міжнародного співробітництва. Але запитуюча сторона може просити про застосування її кримінального процесуального законодавства у разі виконання її запиту щодо проведення слідчих (розшукових) дій. У такому випадку процесуальні норми запитуючої країни не повинні суперечити кримінальному процесуальному законодавству запитуваної держави. Можливість застосування іноземного кримінального процесуального права залежить виключно від волі й розсуду запитуваної сторони [4, с. 111].

Необхідно зазначити, що мова йде про застосування кримінального процесуального закону, що не тотожно його дії. Закон може не діяти на території України, але може бути застосований при наданні правової допомоги, так само, як і навпаки. Необхідність взаємного застосування закону довірними сторонами на своїх територіях складає зміст взаємної правової допомоги під час розслідування й розгляду кримінальних справ. Зазвичай у таких випадках кожна зі сторін іде на взаємні поступки й допускає застосування, але не дію, на своїй території іноземного кримінального процесуального закону в рамках міжнародного договору [4, с. 111].

Подібні норми містяться у законодавстві більшості країн світу, що свідчить про роль внутрішньодержавного

права у правовому регулюванні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Серйозний вплив на перспективи міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та його правового регулювання здійснює чинне кримінальне законодавство України.

По-перше, у кримінальному законодавстві України прямо передбачена відповідальність за злочини, у яких початковий або завершальний етап вчинення можуть мати місце за межами території України, й так само, коли об'єкт злочинного посягання не збігається з місцем вчинення злочину. Яскравим прикладом таких злочинів є незаконне виготовлення доларів в Україні з подальшим їх збутом на території країн пострадянського простору. У цьому випадку економічний збиток завдається грошовому обігу Сполучених Штатів Америки. До таких злочинів також належать: виготовлення, перевезення, збут незаконно виготовлених чи підроблених марок акцизного податку, підробленої національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів (ст. 199 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); підробка або збут підроблених документів на переказ, платіжних карток та інших платіжних документів (ст. 200 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України).

По-друге, у кримінальному законодавстві України чітко визначено, що громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України, підлягають кримінальній відповідальності за законами України за злочинні діяння, які вчинили за її межами. Якщо такі особи відбули кримінальне покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності в Україні за ці злочини [5, ст. 7]. Водночас Кримінальний кодекс України зазначає, що іноземці або особи без громадянства підляга-

ють притягненню до кримінальної відповідальності за законодавством України, якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України, а також у випадках, передбачених міжнародними договорами [5, ст. 8].

По-третє, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, обставиною, що обтяжує покарання, є вчинення злочину групою осіб, організованою групою осіб або групою осіб за попередньою змовою. Відповідно до ст. 255 КК України, особи, які брали участь у злочинній організації, її створенні або керівництві, підлягають притягненню до кримінальної відповідальності. Як бачимо, «становлення» транснаціональної злочинності у нашій державі – доведений факт, а розширення її масштабів призводить до розширення масштабів міжнародної співпраці під час кримінального провадження.

По-четверте, у разі здійснення кримінального переслідування виникає необхідність у реалізації вимог ст. 10 КК України, що передбачає загальні підстави видачі (екстрадиції) іноземних громадян та осіб без громадянства іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності або для відбування покарання, що передбачає надання відповідної допомоги. Аналогічне співробітництво можливе й під час реалізації запитів нашої держави про видачу українських громадян, які перебувають за кордоном.

По-п'яте, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 51 та ч. 2 ст. 52 КК України одним з видів покарань та додатковим видом покарань, що можуть бути застосовані судом за вчинення злочинів, є конфіскація майна. Цей вид покарання, як зазначено у ч. 2 ст. 52 КК України, встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі злочини, вчинені з корисливих мотивів, і може бути призначений судом лише у випадках, передбачених відпо-

відними статтями Особливої частини КК України. Враховуючи те, що значна частка отриманих злочинним шляхом активів (котів, майна, власності) винних осіб зосереджується за межами України, для забезпечення можливості призначення й виконання такого виду покарання, як конфіскація майна, за вироком суду, під час досудового розслідування необхідним вбачається прийняття заходів щодо: а) встановлення місця знаходження таких активів за кордоном; б) запобігання протиправним діям, які перешкоджатимуть подальшій конфіскації.

Як бачимо, норми міжнародних договорів, кримінального та кримінального процесуального законодавства прямо вказують на необхідність міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, без якого у кримінальних справах будь-якої категорії можливість призначення покарання є малоімовірною.

Розгляд обставин, які зумовлюють перспективи міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів транснаціонального характеру, дає змогу констатувати, що його розвиток, з одного боку, детерміновано кількісними та якісними змінами самої злочинності транснаціонального характеру, а з іншого – вимогами, закріпленими у міжнародних договорах, кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України. Загальносвітові тенденції злочинності та її генезис в Україні, що знаходиться у колі цих тенденцій, зумовлюють розширення норм у національному кримінальному законодавстві, щодо міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав.

Враховуючи це, належне регулювання правил міжнародного співробітництва в національному кримінальному процесуальному законодавстві є необхідною гарантією самого правосуддя, гарантією не менш важливою, ніж правове регулювання традицій-

них інститутів і підгалузей кримінального судочинства.

Кримінальний процесуальний кодекс України містить розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», до якого входять норми, що регламентують основні положення порядку взаємодії з відповідними компетентними та уповноваженими органами й посадовими особами іноземних держав та міжнародними організаціями; надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій; видачі осіб, які вчинили злочин; передачі засуджених осіб для відбування покарання. Водночас не можна говорити про те, що ці норми повною мірою вирішують увесь перелік завдань, щодо всебічного регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Належна регламентація в національному кримінальному процесуальному законодавстві правил міжнародного співробітництва у розслідуванні злочинів будь-якої категорії передбачає передусім необхідність визначення предмета правового регулювання та на цій основі – його поняття, без чого неможливо як на теоретичному, так і на прикладному рівні встановити межі, принципи та порядок такого співробітництва.

Як відомо, предмет правового регулювання є складною багатоаспектною категорією. До його структури входять такі елементи, як: а) суб'єкти; б) поведінка, вчинки та дії суб'єктів; в) об'єкти навколишнього середовища, з приводу яких суб'єкти вступають у взаємовідносини один з одним; г) соціальні факти (події, обставини) – причини виникнення або припинення відносин.

Враховуючи це, елементи предмета правового регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження охоплюють:

а) суб'єкти:

– уповноважені органи, компетентні органи (органи досудового

розслідування, детектив, слідчий, прокурор, суд);

– компетентні органи та посадові особи іноземних держав з аналогічним процесуальним статусом;

– міжнародні організації, серед яких повноваження у кримінальній процесуальній сфері мають лише міжнародні суди;

б) поведінку, вчинки та дії суб'єктів:

– отримання допомоги під час досудового розслідування та судового розгляду, а також у проведенні певних заходів, необхідних для ефективного та якісного розслідування протиправних діянь;

– надання допомоги під час досудового розслідування й судового розгляду, а також у проведенні певних заходів, необхідних для якісного розслідування протиправних діянь; узгодження порядку отримання або надання правової допомоги;

в) об'єкти взаємодії:

– досудове розслідування у кримінальному провадженні;

– судовий розгляд у кримінальному провадженні;

г) причини виникнення:

– виникнення необхідності сприяння з боку компетентних органів та посадових осіб іноземних держав під час реалізації повноважень у кримінальному провадженні;

– прохання компетентних органів та посадових осіб іноземних держав і міжнародних організацій у сприянні щодо реалізації ними власних повноважень під час кримінального провадження.

Порівняння елементів предмета правового регулювання міжнародного співробітництва з рештою складових кримінального процесу свідчить про наявність особливостей, властивих виключно міжнародній співпраці в цій сфері. За суб'єктами ця відмінність виявляється в тому, що, з одного боку, до їх кола не входять учасники кримінального провадження з боку захисту, а з іншого, воно доповнюється учас-

никами з боку обвинувачення – посадовими особами компетентних органів іноземних держав. Тим самим під час діяльності, пов'язаної з міжнародним співробітництвом, не всі засади кримінального провадження можуть бути реалізовані повною мірою, а саме: принцип змагальності сторін (п. 15 ч. 1 ст. 7 КПК України), принцип забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7 КПК України) та права на оскарження процесуальних рішень та дій (п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК України).

Суттєвою особливістю міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження є те, що на нього доволі великий вплив мають норми та загальновизнані принципи міжнародного права, міжнародні договори України, які поряд із Конституцією та Кримінальним процесуальним кодексом України є складовою частиною законодавства, що регулює кримінальне провадження.

З огляду на викладене вище, вважаємо, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження – це здійснювана органами досудового розслідування, слідчим (детективом), прокурором і судом відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, узгоджена з компетентними органами та посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями діяльність щодо отримання та надання правової допомоги під час досудового розслідування, судового розгляду та проведення певних заходів, необхідних для якісного розслідування протиправних діянь.

Отже, безпосереднім змістом міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є процес отримання й надання допомоги під час досудового розслідування, судового розгляду та проведення певних заходів, необхідних для якісного розслідування протиправних діянь.

У статті досліджено основи правового регулювання міжнарод-

ного співробітництва під час кримінального провадження. Акцентовано на тому, що масштаби міжнародного співробітництва визначаються потребами реалізації основних завдань кримінального провадження. Відповідно до вимог КПК України, у провадженнях про злочини транснаціонального характеру без такої співпраці неможливо забезпечити перелічені нижче дії: збирання доказів, які перебувають за кордоном; здійснення кримінального переслідування; охорону прав і свобод людини та громадянина у кримінальному провадженні; відшкодування завданих збитків, а також можливої конфіскації майна. Перераховані кримінальні процесуальні функції реалізуються тією чи іншою мірою органами досудового розслідування, прокуратури й суду під час досудового провадження та судового розгляду, тобто у кримінальному процесі.

Зазначено, що норми міжнародних договорів, кримінального та кримінального процесуального законодавства прямо вказують на необхідність міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, без якого в кримінальних справах будь-якої категорії можливість призначення покарання є малоюмовірною.

Визначено, що належна регламентація в національному кримінальному процесуальному законодавстві правил міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів будь-якої категорії передбачає, перш за все, необхідність визначення предмета правового регулювання та на цій основі – його поняття, без чого неможливо як на теоретичному, так і на практичному рівні встановити межі, принципи та порядок такого співробітництва. Зазначено, що предмет правового регулювання є складною багатоаспектною категорією, до структури якої входять

такі елементи, як: а) суб'єкти; б) поведінка, вчинки та дії суб'єктів; в) об'єкти навколишнього середовища, з приводу яких суб'єкти вступають у взаємовідносини один з одним; г) соціальні факти (події, обставини) – причини виникнення або припинення відносин.

Надано авторське визначення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Ключові слова: правове регулювання, міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, міжнародні договори, предмет правового регулювання, компетентні органи, злочини транснаціонального характеру.

Zavydnyak I. Legal regulation of international cooperation in the course of criminal proceedings

The article examines the foundations of legal regulation of international cooperation in the course of criminal proceedings. Attention is focused on the fact that the scale of international cooperation is determined by the needs of the implementation of the main tasks of criminal justice. In accordance with the requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in proceedings on crimes of a transnational nature without such cooperation it is impossible to ensure: collection of evidence located abroad; implementation of criminal prosecution; protection of human and civil rights and freedoms in criminal proceedings; compensation for damages, as well as possible confiscation of property. The listed criminal procedural functions are implemented to one degree or another by the bodies of pre-trial investigation, the prosecutor's office and the court in the course of pre-trial proceedings and court proceedings, that is, in the criminal process.

It is indicated that the norms of international treaties, criminal and criminal procedural legislation directly indicate the need for

international cooperation in the course of criminal proceedings, without which, in criminal cases of any category, the possibility of sentencing is unlikely.

It has been determined that the proper regulation in the national criminal procedural legislation of the rules of international cooperation in the investigation of crimes of any category presupposes, first of all, the need to determine the subject of legal regulation and, on this basis, its concept, without which it is impossible to establish boundaries both at the theoretical and applied levels, principles and procedure for such cooperation. It is indicated that the subject of legal regulation is a complex multidimensional category, the structure of which includes such elements as: a) subjects; b) behavior, deeds and actions of subjects; c) objects of the environment, about which the subjects enter into relationships with each other; d) social facts (events, circumstances) – the reasons for the emergence or termination of relations.

The author's definition of international cooperation in criminal proceedings is given.

Key words: legal regulation, international cooperation, criminal proceedings, international treaties, subject of legal regulation, competent authorities, crimes of transnational character.

Література

1. Завидняк І.О. Фактори, що зумовлюють необхідність міжнародного співробітництва у процесі розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру. Ірпінський юридичний часопис. Серія: Право. 2021. № 1(5). С. 198–203.

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Смирнов М.І. Застосування іноземного кримінально-процесуального права при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 1. С. 109–112.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

